

Londýn po stránce hospodářské a sociální.

Napsal Dr. Ivan Žmavc.

Jest vlastně velikou odvahou, chtít psáti o Londýně, byl-li tam někdo, jako já, jenom šestnáct dní. Ku své omluvě chci však něco uvést: především jsem se na Londýn před odjezdem připravil, osvojiv si aspoň theoreticky mezi jiným zkušenosti výtečného švédského cestovatele a sociologa Steffena, který 10 roků v Anglii strávil;*) dále příznivou shodou okolností a pomocí laskavých doporučení setkal jsem se v Londýně samém s lidmi, kteří mně svoji znalost tamějších poměrů přeochoťně dali k dispozici. A tak uviděl jsem skutečně na vlastní oči mnoho, co by za jiných okolností značně více času bylo vyžadovalo. Protože zde píš jen o tom, co jsem sám viděl, může těchto několik řádků býti ovšem toliko povrchním náčrtem dojmů ryze osobních.

Že toho, kdo se zabývá jevy ekonomickými a státními, Londýn velice poutá, je samozřejmo. Máť hospodářský pokrok dnešní ráz specificky městský, a proto přirozeně dlužno za to míti, že dochází nejnázorněji výrazu právě v tomto městě měst. A tomu je tak i ve skutečnosti.

Největší město světa nemá sice dnes toho výjimečného postavení, jaké měl ještě před něco více než 150 lety Řím, jemuž se žádné jiné město rovnati nemohlo. V posledních stoletích, jmenovitě v 19., lze mluviti o jakési decentralisaci centralisace, která nastala, jest v Evropě řada milionových měst, poskytujících všechny příznaky moderního města, jako Paříž a obrovsky se rozpínající Berlín, každé asi s 2½ mil. obyvatelů. Nicméně jest Londýn se svými 5½ mil. obyv. v mnoha ohledech ještě bez soupeře; především zaujímá zvláštní hospodářské postavení, jeho banky na př. přes emancipaci pevninských národů, zvláště Němců, jsou pořád ještě středem veškerého peněžního trhu světového a převládají v něm asi tak, jako v obchodě Evropy s Čínou a Japanem. S druhé strany chová Londýn poklady t. zv. duševní kultury, jako kdysi toliko Řím: kdo chce na př. studovati klasické řecké sochařství a stavitelství, musí putovati do Britského Musea — nikoli snad do Athen.

Nás zajímá zde hospodářská a sociální kultura Londýna. Kdo sem přijde se zájmy hospodářskotheoretickými, podívá se asi nejdříve na střediska velikého obchodu s penězi a se zbožím.

Royal Exchange (bursa)**) v srdci města byla v dubnu 1902 proměněna v osadní výstavu, od většiny anglických kolonií světa

*) Gustaf F. Steffen uložil své zkušenosti ve 3 dílech: *Aus dem modernen England*, II. vyd. Stuttgart, 1896, *England als Weltmacht und Kulturstaat*, 1899, a *Streifzüge durch Grossbritannien*, 1896.

**) Obraz lorda Leightona v burse »Foeničané obchodují se starými Brity« jako by byl přímo ilustrací k domněnce Iheringově ve »Vorgeschichte der

obeslanou. Na malé prostoře skýtal se divákovi charakteristický obraz anglické světové moci hospodářské. Zvláště dobře byly zastoupeny zemědělské a průmyslové produkty ze Rhodesie — a právě v oněch dnech výstavy geniální zakladatel této kolonie, Cecil Rhodes, »nejvznešenější z dynastie dnešních milionářů«,*) zemřel. Z oddělení produkce zlata všiml jsem si pyramidy několik metrů vysoké, která představovala 2390 m. ct. veškerého zlata v letech 1886—1901 ve Western Australia nalezeného v hodnotě 30 mil. liber.

Jak známo, nazval Bagehot své dílo o anglickém trhu peněžním »Lombard Street« velmi případně, protože zvláště tato ulice, ale i jiné blízko na východ od Anglické Banky a bursy se táhnoucí ulice skoro bez výjimky zabrány jsou bankami. Zde soustřeďují se peníze z celého světa v ohromných reservoirch, aby potom opět, zůstavivše přiměřené provise, na všechny strany se rozplývaly. Zde tluče srdce mezinárodního trhu světového, zde nalézá se též v nevzhledném průchodě mezi Lombard Street a King William Street nejvyšší vyspělý orgán moderního hospodářství úvěrního, Londýnský Clearing House, na nějž 1883 v Praze upozornil S. J. Morawetz**) a který na př. 1895 vykazoval úhrnný obrát 7491 mil. lib. šterlinků.

Rozumí se, že zběžný pohled na pochmurnou bezokenní budovu Banky Anglické není ještě nikterak rozhledem po vnitřním obchodním životě tohoto ústavu s jeho tisíci úředníky, ani kdybychom se též uvnitř snad podívali na tiskárnu bankovek, kde se jich denně nově zhotovuje na 50.000 kusů v hodnotě nejméně po 5 lib. šterl.***)) Mnohem jasněji zjevuje se fysickému oku zběžného pozorovatele obrovský hospodářský význam Londýna, navštíví-li londýnské doky.

Londýn jest, ačkoli neleží přímo na moři, nicméně přístavištěm, ba snad největším přístavištěm světa. Protože příliv a odliv na Temži jdou až dovnitř Londýna, jest Temže až k městu vlastně zálivem mořským a Londýn městem námořním. Největší obchodní lodi světa mohou plouti až ku West-India-Docks, většina též až ku London Bridge, kde pro veliké parníky musí se obrovský a proslulý Tower Bridge zdvihati prostřed do výše — věru zázrak moderního stavitelství mostního. Malý pojem o tomto obrovském životě přístavním lze si učiniti již s mostu Towerského, poblíž něhož Sanct Catharine Docks zaujímají plochu 10 hektarů, na níž dříve stálo 1250 domů s 11.300 obyvateli; jejich skladiště pojmu 110.000 tun zboží. Jsou však ještě loděnice daleko rozsáhlejší.

Indoeuropäer« (1894), že totiž vyšší městská a peněžně hospodářská kultura Ariů pochází od Semitů.

*) Jak jej nazývá Review of Reviews (duben 1902, str. 6. poznámka 1.).

**) Německým překladem a vysvětlením dotyčných kapitol proslulého díla Jevonsova »Money«.

***)) Všechny k Bance se vracející bankovky se berou bez výjimky z oběhu a nahrazují se novými.

Tyto jsou majetkem nikoli veřejným, nýbrž patří rozličným společnostem soukromým, z nichž arci jedna spojuje ve své správě loděnice nejdůležitější. S těmito společnostmi uzavírají jednotlivé společnosti plavební smlouvy ohledně používání bassinů a skladišť. I v tomto případě lze tedy na rozdíl od naší pevniny pozorovati, že individualisticky smýšlející Angličan není valně nadšen pro postátňování.

Náhoda mi přála, že jsem v průvodě zcestovalého pensionovaného kapitána plavební společnosti navštívil některé loděnice, mezi nimi i West-India-Docks, zaujímající přes 120 ha. Ležely tu ve vodních loděnicích největší lodi světa, zboží přijímající nebo skládající. Život a shon nepopsatelný! Navštívili jsme veliký parník nákladní a osobní, pro čínské vody určený; patře na Indy, černochoy a jiné přerozmanité národy mezi dělnictvem zastoupené, teprv jsem si jak náleží uvědomil anglické panství světové. Britové si věru nikoliv bez úspěchu osvojili světový názor bible; jejich poměrně malý národ podnikl z nevelikého ostrova vítězné tažení celým světem, jaksi dle ideálu »naplňte zemi a podmaňte ji a panujte« a »nechať slouží tobě lidé a sklánějí se před tebou národové«. Také na evropské pevnině vládne Angličan víc, než se obecně za to má — zeptejte se na př. českých cukrovarníků a řepářů.

V době nových komunikačních prostředků povstali arci Angličanům konkurenti v panství světovém. Nejprve v bratru Jonathanovi za oceánem Atlantickým. Nauka Monroeova má hluboký smysl a Američané dokazují svými trusty, evropský průmysl již*) utlačujícími, že dovedou panamerikanismus skutečně prováděti.

Druhým národem o světové panství zápasícím jsou Rusové, kteří ovládají politicky $\frac{1}{6}$ (Angličané $\frac{1}{5}$) veškeré plochy pozemní a $\frac{1}{12}$ (Angličané $\frac{1}{4}$) počtu obyvatelstva na zeměkouli. V poslední době projevují však vynikající státníci a národohospodáři, i sami Rusové (Lochtin, Šaparov a j.) pochybnosti, zdali ruský národ a zejména ruské národní hospodářství mají způsobilost k ruskému imperialismu, a mnozí prorokují ne již vzdálený bankrot Ruska.

»Třetí ve spolku« je národ německý, který má sice málo kolonií, jehož mateřská země však je v každém směru vysoce vyvinutá a měří se již dnes namnoze s Velkou Británií.

Z těchto tří konkurentů lze bez rozpaků škrtnouti Americkou Unii, která, až přijde čas, dle plánů Unionistů à la Cecil Rhodes**) nabídne bratru Johnu Bullovi ruku ke smíru. Zůstanou potom jen Rusi a Němci. Kdo asi zvítězí?

*) Evropské zemědělství cítí již ode dávna záhubu jemu od Ameriky hrozící.

**) Cecil Rhodes načrtl velkolepý plán, dle něhož by plémě angloamerické musilo hospodářskou supremaci založití panství světové (Review of Reviews 1902, duben), byvši k tomu uzpůsobeno dle týchž zásad, dle kterých Ignác z Loyoly svého času spojil katolíky a obnovil světové panství římskokatolické.

Nejsou to věru přízraky obrazotvornosti, uvažují-li se podobné otázky. Že se celý povrch zemský stává vždy více jakýmsi organismem, nebo jak to nazvat, ví u nás již každý sedlák, trpící americkou soutěží; a neví-li to, tedy to cítí. Pro mne jest nepochybno, že během času kultura jednoho velikého národa dosáhne takové převahy v »koncertě« národů, jakou měli ve starověku Římané, jejichž jazyk ještě dnes jest úředním jazykem jednoho společenství celý svět objímajícího (církve katolické). Všichni vzdělanci budou musit znáti tento jazyk jako kdysi latinský. To právě Cecil Rhodes jasně postřehl: přál si na př., aby i Němci byli pojati v kulturní sféru anglo-americkou, známa jsou jeho bohatá stipendia pro německé studující v Oxfordě založená. A že by i nynější německý císař nepostihoval situaci světovou, nikdo asi tvrditi nebude; vyslání prince Jindřicha do Spojených Států, dobrá shoda, kterou se snaží německá politika udržeti s Velkou Británií a Ruskem, zřejmě dokazují, že v Německu dobře rozumějí znamením doby. Němci jsou mohutným klínem mezi Anglo-Američany a Rusy, byli by s to, rozdělení celého světa mezi tyto oba velké národy překaziti. V Londýně samém mají Němci mocné postavení, hospodářsky se jich Angličané skoro bojí. Že Němci jsou hospodáři nejenom pilnými a spořivými, nýbrž i originelně tvůrčími, ukázali Angličanům mimo jiné průkopníci moderního pokroku, bratři Siemensové, z nichž Vilém v Londýně samém se usadil a do nejvyšších společenských postavení pronikl. —

Návštěvou světového přístavu londýnského uvědomíme si však ještě jinou důležitou skutečnost: Angličané stali se velkými mořem a Londýn stal se největším tržištěm světovým, protože leží vlastně u moře. Zatím co evropští národové ve věčných svárech se potýkali, zbudovali si obyvatelé Albiónu výborné loďstvo, brázdili všechny oceány, zabrali všude země, zakládali osady — a dnes je hotová skutečnost, že anglické loďstvo, jako ze všech nejsilnější, ovládá všechna moře, i Středozevní, a bude jistě státi hodně času, než ostatní kulturní národové dohoní, co zmeškali, až nahlédnou, že budoucnost národů — leží na moři. Moře bylo vždy a dnes tím více jest živlem spojujícím a nikoliv rozlučujícím pro obchod mezinárodní, a stát, který nemá mohutného loďstva, nemůže býti dnes již velestátem.

Že londýnské dopravní prostředky obrovsky jsou vyvinuty, nepotřebuji povídati. O omnibusech, praktických drožkách (zejm. dvoukolových t. zv. cabs), železnicích atd. ani nemluví. Že celý Londýn i sama Temže jsou podryty drahami podzemními, je známo. Zmíním se jen o Central London Railway, která vede od Banky do Westendu: vstoupíme ve stanici do liftu, kterým klesneme přes 30 metrů pod úroveň ulice, vskočíme do elegantně zařízeného, právě přikvačujícího vozu elektrické dráhy a jsme v okamžiku za jednotný tarif 2 penny (20 h) na žádané stanici, kde se opět liftem necháme z temné hloubi zvednouti na ulici. Mnoho

rozmyšlení při vstupování a vystupování není možno, každé 3 minuty přichází a odjíždí vlak s velikou rychlostí.

Nervosní chvat moderního velkoměstského života pozorujeme nejlépe ve středu velkého obchodu, na náměstí před Anglickou Bankou. Patří-li někdo, kdo zná jen život našich rakouských velkoměst, jež všechna, Vídeň nevyjímaje, mají ještě cop maloměstský, na tento shon a kvap, štvání a hnaní před Mansion House, je mu věru nevolno. Hunské postavy strážníků dovedou však vzorně udržovati pořádek.

V Londýně shromažďují se největší kapitály veškerého hospodářství světového; Londýn jest nejbohatší město nejbohatší říše — a přece je sotva kde tolik chudoby a bídy jako v Londýně. V City jsou nakupeny miliardy: a jen málo minut východně ve Whitechapelu hnízdí zoufalství, nouze — a zločin. Nikde jinde není takových protiv! V City a Westendu blahobyť, že máme dojem, jakoby Angličané byli národem milionářů — v Eastendu umírají ročně tisíce hladem! Ba, ani Angličané neumějí řešiti otázku sociální — naopak; skoro bych myslil, že jsme v tom na pevnině lépe. U nás vládne měšec téměř výhradně, u Britů jsou peníze vůbec všechno. Kdo si tam ještě nevyžískal jmění, nikde nic neznamená — ani u dělníků ne mnoho.

Zvláště příkře vystupuje všemohoucnost peněz v anglickém školství. Nejprimitivnější demokratické zařízení, jaké v střední Evropě máme, obecná škola, je v peněžně aristokratické Anglii neznámo. Kdo tam není velice bohat, může sotva podniknouti vyšší studia; proto shledáváme tam vsutku lepší vzdělání*) na nejvýše málo rozšířeno — je monopolem hospodářsky silných.

Mám dojem, že dosud trvající převaha Angličanů zakládá se na tradici: Angličané byli svou polohou záhy nuceni, vyhledávati jakožto obchodníci cizí národy; stali se pracovitými, vypočítavými, krátce řečeno, dobrými obchodníky. Tato jejich vlastnost přechází vychováním a dědí se s pokolení na pokolení. S takovými vlast-

*) Na této skutečnosti nemění podstatně okolnost, že Londýn od nejnovější doby má na 60 veřejn. knihoven, po celý den každému přístupných. Tyto lidové knihovny mohly by zase našim velkoměstům a městům býti příkladem; jsou zde vyloženy nejznamenitější anglické časopisy a noviny, adresáře, příručky atd. Z ústavů k umírnění bídy sociální jmenujeme ještě dva světoznámé, které však rovněž zklamou toho, kdo příliš mnoho očekává: Toynbee Hall a People's Palace (Lidový palác) v chudém Whitechapelu, jež mají nahraditi nedostatek veřejných škol obecných a odborných. S palácem je spojeno lidové divadlo a j. laciné zábavní podniky. Avšak ani bohatě nadané vyšší ústavy, které právě nyní slučovány jsou v universitu dle vzoru německého, nepřekvapí nás. Na př. London School of economics and political science sotva snese co do důkladnosti srovnání se státnovědeckými ústavami a semináři universit německých.

O špatném stavu obecného vzdělání svědčí v Londýně bující sektářství a švindl mesiášský. V neděli odpoledne přichází z pevniny, procházejí východním koncem Hyde Parku, žasne nad pověřivostí Angličanů, kteří se tu ve skupinách veřejně překonávají v křiku kazatelském, ve vykládání bible a zpěvu mysticko-náboženských písní.

nostmi projde se dobře ve světě, dokud jiní národové nedospěli ještě k hospodářskému vědomí; na takových vlastnostech lze si také již trochu zakládati. Angličan je tudíž konservativní a na nejvyšš sebevědomý.

Avšak ostatní národové nejsou rovněž odsouzeni k věčnému spánku: na všech stranách počíná život; již shora řečeno, že Britové nemohou již bezstarostně spoléhat na svoji převahu. V systematické výchově celého národa, školami, národové pevninští, Němci ovšem v čele, mnohem dále již pokročili; v tom směru budou se Angličané od nás kontinentálů učit, a poněvadž jsou rozumní, tedy se již také učí.

Na konec ještě něco, čím se Angličané od nás co nejprospěšněji liší; je to pověstný alkohol. Anglický proletář pije sice whiskey jako náš kořalku; ale anglický měšťák stojí vysoko nad naším. Německého a našeho měšťánka lze si sotva představití bez pivnice, tabákovým dýmem přeplněné — anglické střední stavy ukojují svoji potřebu společenskosti arci dost kastóvnicky, ale velmi hygienicky a účelně svými kluby. Zde jako tak často ukazuje se opět, že u nás solidní, lepší střední stav většinou teprv musí býti vytvořen a vychován. Rozhlédněme se jen a zkusme zjistiti, po kolik pokolení se u nás dovede blahobyť v rodině udržeti nebo dokonce rozmnožiti a jak žije jeunesse dorée u nás a jak u národů hospodářsky a mravně pokročilejších.
